

Burgerschap zichtbaar maken en monitoren

Hoe maak je burgerschap zichtbaar zonder dat het een afvinklijst wordt? In dit artikel vertellen drie organisaties hoe zij scholen helpen om ontwikkeling te volgen, zonder de essentie uit het oog te verliezen. Ruud Verbaak (Kleine Grote Denkers) laat zien hoe reflectiegesprekken tussen leraar en leerling burgerschap tastbaar maken. Cindy Beemsterboer en Karen Jukes (Qompas) leggen uit waarom monitoren pas zin heeft als een school eerst haar visie op burgerschap scherp heeft. Pieter Hazelhoff (Riskchanger) laat zien hoe monitoring onderdeel kan worden van een doorlopende leer- en verbetercyclus.

Tekst
Marco van den Berg

Kleine Grote Denkers
(primair onderwijs)

“Vraag leerlingen niet naar het juiste antwoord”, zegt Ruud Verbaak. “Vraag wat ze zélf denken. En leer hen om daar met anderen over te praten.” Daar draait het bij zijn organisatie Kleine Grote Denkers om: kinderen leren denken én scholen helpen om dat zichtbaar te maken in hun burgerschapsonderwijs. De organisatie ontwikkelde een praktische aanpak waarmee scholen burgerschap niet alleen onderwijzen, maar ook volgen. Verbaak: “Traditionele vragenlijsten monitoren wat leerlingen vinden of weten op één moment.” Hij vindt dat burgerschap echter gaat over houding en gedrag. “En dat ontwikkel je in de praktijk. Daarom laten wij scholen kijken naar inspanning en groei, niet naar goed of fout.”

Kern van hun aanpak is de Burgerschapsmonitor: een digitale tool die reflectiegesprekken tussen leraar en leerling ondersteunt. “We gebruiken geen standaardvragen, maar korte reflecties die passen bij de leerdoelen van de school”, legt Verbaak uit. “Leerling en leraar geven bijvoorbeeld in de app een duimpje: hoe vond jij dat het ging? Daarna praten ze er samen over. Wat ging goed? Wat wil je volgende keer beter doen? Zo ontstaat een gesprek over houding en gedrag in plaats van een cijferlijst.”

Dat kan zowel individueel als in groepsverband. “In de klas bespreek je bijvoorbeeld een situatie zoals een ruzie op het plein, samenwerken aan een project, of luisteren naar elkaar in een kringgesprek. Dan vragen we: hebben we iets geleerd, hebben we ons best gedaan, ging het beter dan vorige keer? Door dit regelmatig te doen, bouw je een

doorlopende lijn van reflecties op. Zo zie je een ontwikkeling door het jaar heen.”

De data uit de monitor zijn eenvoudig en visueel terug te zien. “Een team ziet bijvoorbeeld: bij het leerdoel ‘omgaan met verschillen’ scoren leerlingen consequent lager dan op ‘luisteren naar elkaar’. Dan weet je waar je extra aandacht aan moet geven. Omdat elke school haar eigen leerdoelen kiest, krijg je informatie die echt iets zegt over jóuw onderwijspraktijk”, zegt Verbaak. Monitoring wordt zo onderdeel van de kwaliteitscyclus: doelen stellen, reflecteren met leerlingen, resultaten bespreken in het team en onderwijs bijstellen. “Je borgt burgerschap niet op papier, maar in een ritme van gesprekken”, zegt hij. “Dat is ook waarom leraren het niet ervaren als extra administratie, maar als een zinvolle activiteit met hun klas.”

Monitoring biedt meer zichtbaarheid en eigenaarschap, merkt Verbaak. “Burgerschap krijgt op deze manier een vaste plek in de school. Leerlingen leren reflecteren op hun burgerschapscompetenties, leraren zien wat werkt, en teams praten met elkaar over ontwikkeling in plaats van over vinkjes. Dat is de kracht van monitoren als oefenplek voor burgerschap.”

Ruud Verbaak

Meer weten over Kleine Grote Denkers? Scan de QR-code.

Qompas
(voortgezet onderwijs)

Burgerschap monitoren begint bij de vraag wat een school wil bereiken. Dat zeggen Cindy Beemsterboer en Karen Jukes van Qompas, dat scholen begeleidt bij het versterken van loopbaanontwikkeling en burgerschap. Zij merken dat veel scholen meteen zoeken naar een meetinstrument, terwijl de basis elders ligt: in een gezamenlijk antwoord op de vraag waarom burgerschap op die school belangrijk is en wat leerlingen daarvan moeten leren. Vanuit die visie formuleer je doelen, kies je thema's en bepaal je wat zinvol is om te monitoren en hoe.

Dat is volgens Beemsterboer en Jukes geen taak voor één coördinator of maatschappijleerdocent, maar een gezamenlijke opdracht. Burgerschap werkt alleen als het gedragen wordt door de hele school. Daarom adviseren zij om een werkgroep samen te stellen waarin leraren, mentoren en teamleiders vertegenwoordigd zijn, en om leerlingen vanaf het begin te betrekken. In zo'n groep ontstaat een gedeelde taal en een realistisch beeld van wat er leeft. De visie krijgt zo aansluiting bij de praktijk, bij de leerlingen en bij de omgeving van de school.

De context bepaalt mede de invulling. Een stedelijke school heeft vaak vanzelf te maken met culturele diversiteit; in een dorp moet je die diversiteit soms bewust opzoeken. Ook sociaal-demografische factoren en de identiteit van de school spelen mee. Door die werkelijkheid mee te nemen in de visie en de leerdoelen, voorkom je dat burgerschap een los programma wordt dat bovenop het bestaande onderwijs ligt.

Met en monitoren komt pas daarna. Beemsterboer en Jukes waarschuwen voor de valkuil van het afvinken: burgerschap is geen dossier voor de inspectie, maar onderdeel van de ontwikkeling van leerlingen. Monitoring moet ondersteunend zijn, niet leidend. Begin klein, adviseer zij. Formuleer een beperkt aantal leerdoelen, sluit aan bij wat de school al gebruikt voor kwaliteitszorg en zorg dat de werkwijze uitvoerbaar is. Leraren hebben weinig ruimte, dus instrumenten moeten licht en direct toepasbaar zijn in de lespraktijk.

Bij Qompas ontwikkelden ze een burgerschapsdossier dat leerlingen helpt hun ervaringen vast te leggen en te koppelen aan persoonlijke ontwikkeling. Het dossier combineert kwalitatieve elementen – reflecties, gesprekken, ervaringen – met kwantitatieve meetmomenten waarin de

Cindy Beemsterboer en Karen Jukes

Burgerschap is geen dossier voor de inspectie, maar onderdeel van de ontwikkeling van leerlingen

ontwikkeling van burgerschapscompetenties met rubrics wordt gevolgd. Zo ontstaat een doorlopende ontwikkelingslijn waarin groei zichtbaar wordt.

Burgerschap leer je niet uit een boekje, zeggen ze, maar in de praktijk: bij een klasproject in de wijk, een debat, een bezoek aan de Tweede Kamer. Die ervaringen krijgen pas waarde als leerlingen erover praten en vastleggen wat ze hebben geleerd over zichzelf, anderen en de samenleving.

Volgens Beemsterboer en Jukes ligt de kracht in de samenhang tussen burgerschap en loopbaanontwikkeling. Beide gaan over zelfinzicht, identiteit en betekenisvol handelen. Wie inzicht heeft in drijfveren, ziet ook mogelijke bijdragen aan de omgeving. Het burgerschapsdossier helpt scholen die ontwikkeling zichtbaar te maken voor leerlingen, leraren en schoolleiding. Daarmee wordt monitoren geen verplicht nummer of een doel op zich, zegt Beemsterboer tot slot. “Maar het is een middel om onderwijs te verbeteren en leerlingen te laten groeien als mens en burger.”

Meer weten over Qompas? Scan de QR-code.

Wie burgerschapsonderwijs wil versterken, doet er goed aan monitoring niet te zien als een losstaand project, zegt Pieter Hazelhoff van Riskchanger: “Monitoren is onderdeel van de hele burgerschapsflow. Het helpt scholen systematisch te volgen hoe leerlingen, het onderwijs en beleid zich ontwikkelen. Daarmee versterk je de dialoog én de invulling en visie op burgerschap.”

Volgens Hazelhoff kun je op verschillende momenten in die flow beginnen. Belangrijk is dat iedereen begrijpt waarom er gemonitord wordt. “Bepaal eerst samen het doel: wat wil je weten en waarom? Borg dat vervolgens in beleid, organisatie en communicatie. Zo wordt monitoren geen taak van één persoon, maar een vanzelfsprekend onderdeel van de schoolcultuur.”

Het kiezen van meetinstrumenten begint bij de leerdoelen. Gaat het om kennis, houding of vaardigheden? “Pas als je weet wát je wilt monitoren, kun je bepalen hóe je dat doet”, zegt Hazelhoff. “Een vragenlijst is bijvoorbeeld geschikt voor een nulmeting of groeimeting, een rubric helpt om ontwikkelingsfasen zichtbaar te maken en een portfolio legt persoonlijke groei vast. Verschillende instrumenten kunnen elkaar versterken.”

Riskchanger werkt via een platform, waarin scholen wettelijke eisen, beleid en eigen doelen kunnen combineren voor burgerschap en andere thema's. Het platform bevat de gevalideerde vragenlijst Zicht op Burgerschap. De vragenlijst is in opdracht van OMO en met een bijdrage van het Expertisepunt Burgerschap ontwikkeld door bureau Common Ground. Daarbij zijn scholen, leraren en methodologische experts betrokken. Riskchanger heeft de vragenlijst gedigitaliseerd. Zo ontstaat een compleet beeld voor analyse en duiding, waarbij bureau Common Ground kan begeleiden.”

Maar het draait nooit om het instrument zelf, benadrukt hij. “Het gaat om de gesprekken die de ontwikkeling van de leerling op gang brengen. De data zijn er om samen te leren.”

Foto: Hans Slegers

Bij het kiezen van een meetinstrument adviseert Hazelhoff te letten op betrouwbaarheid en taaltoegankelijkheid. “De vragen moeten aansluiten bij actuele kaders, ontwikkeld zijn met praktijkmensen en passen bij de taal van de leerlingen. De afname moet praktisch zijn – ruim binnen een lesuur – en de resultaten moeten echt bruikbaar zijn voor de ontwikkeling van burgerschap.”

“Monitoren is geen momentopname, maar een cyclisch proces. Je bespreekt de uitkomsten met het team, stelt doelen bij en vertaalt dat naar concrete stappen voor leerlingen. Het instrument is slechts een middel”, besluit Hazelhoff. “Voor een goede dialoog heb je betrouwbare informatie nodig en voor betrouwbare informatie heb je een goed instrument nodig. Maar het doel staat altijd centraal. Monitoren is niet controleren, maar een instrument om te leren. Door inzicht te krijgen in wat leerlingen kennen en kunnen, kun je onderwijs en beleid doelgericht verbeteren. Zo groeit burgerschap van binnenuit.”

teren. Zo groeit burgerschap van binnenuit.”

Pieter Hazelhoff

*Pas als je weet wát je wilt monitoren,
kun je bepalen hóe je dat doet*

Meer
weten over
Riskchanger?
Scan de
QR-code.

